

MAHALLA, OILA VA TA'LIM MUASSASALARI HAMKORLIGIDA PEDAGOG XODIMLARNING GENDER MADANIYATNI SHAKLLANTIRISH MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14544944>

Egamberdiyeva M.

Alfraganus University
nodavlat oliy ta'lim tashkiloti
2-kurs magistri

Annotasiya: Mazkur maqolada Oliy talim muassasalarida xodimlarni ilmiy faoliyati jarayoniga keng jalb qilish, ularning zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalariga asoslangan dasturiy ishlanmalarini, pedagogik faoliyatini qo'llab-quvvatlash, ta'lim jarayonini tashkillashtirishda dolzarb aloqador ahamiyatga ega bo'lgan bilim va ko'nikmalarini muntazam takomillashtirishga qaratilgan fikr-mulohazalar tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: gender madaniyat, gender tenglik, gender ta'limi, gender tarbiyasi, Gender qonunlar, stereotiplar.

Gender tengligi so'nggi yillarda tadqiqotchilar tomonidan keng o'rganilayotgan mavzu bo'lib, jamiyatda erkak va ayolning roli bir-biridan ustun emasligini tushuntiradi. Citizen (2007) ga ko'ra, gender biologik jins sifatida ayol va erkak bo'lishni va jamiyat tomonidan berilgan ma'no sifatida erkak va ayol bo'lishni anglatadi. Biroq, bu atamalarda mantiqiy bo'lgan biologik o'lchov va biologik tuzilishga asoslangan ijtimoiy o'lchov juda boshqacha narsalardir. Gender tushunchasining ta'rifi biologik farqlarni o'z ichiga olmaydi, balki erkak va ayolning shaxs sifatida jamiyatdagi maqomi, roli, burchi va mas'uliyati, shuningdek, jamiyatning shaxsga bo'lgan nuqtai nazari, ularning shaxsga nisbatan qarashlari va kutishlari, o'rganilgan xulq-atvorlari, hukmlar va rollar haqida tushuntiradi. (Dökmen, 2014; Ecevit, 2010; Sancar, Acuner, Üstün va Bora, 2006). Aksoy (2006) fikricha, erkak va ayolning jamiyatdagi roli madaniyat bilan belgilanadi va vaqt o'tishi bilan o'zgaradi. Madaniyat odamlarning gender stereotiplari va munosabatlariga ta'sir qiluvchi asosiy omillardan biridir deb hisoblaydi. Ayollarning tadbirkorlik hayotiga ko'proq jalb etilishi va ta'lim darajasining oshishi kabi omillar erkaklar va ayollar rollarini sezilarli darajada o'zgartirdi. Bu jarayonlar bilan an'anaviy jamiyatda erkak va ayol rollari orasidagi masofa asta sekinlik bilan qisqarib, rollar bir-biriga o'xshay boshladi. Madaniy jihatdan erkaklar va ayollar uchun mos deb topilgan shaxsiy xususiyatlar, xatti-harakatlar va mas'uliyatlar jamiyat tomonidan gender

stereotiplariga aylantiriladi. Ijtimoiy hayotning barcha sohalarida gender tengligiga asoslangan tartibni o'rnatishda eng muhim rollardan biri oila va maktablarga to'g'ri keladi. O'qituvchilarning gender stereotiplari, e'tiqodlari va munosabatlari maktablarda bolalar bilan muloqot qilishda muhim rol o'ynaydi, lekin ikkala tomon ham buni bilishmaydi (Torun, 2002). Ta'lim jarayonini gender tengligiga sezgir tarzda tashkil qilish uchun o'qituvchilar jinsiy rivojlanish va ta'lim haqida ma'lumotga ega bo'lishlari va gender rollariga nisbatan o'zlarining stereotipik e'tiqodlaridan xabardor bo'lishlari kerak (Bayramog'lu, 2015; Tok, 2001). Aksariyat o'qituvchilarning qizlar va o'g'il bolalarga nisbatan xatti-harakatlari boshqacha bo'lishi mumkin, bu gender stereotiplarini shakllantirishni qo'llabquvvatlaydi (Milliy o'qituvchilar ittifoqi, 2013; Tan, 2008). O'qituvchilar bolalarga ularni kasbga va gender rollariga yo'naltirish, gender kamsitish yoki tenglikni kuchaytirish, gender tengligiga asoslangan ta'lim muhitini yaratish, gender guruhlari chegaralarini aniqlash va ularni izolyatsiya qilish kabi ta'sir ko'rsatadi. Bugungi kunda mamlakatimizda ayollarga bo'lgan e'tiborni kuchaytirish, ularning hayotiy faoliyatini yanada yaxshilash hamda keng imkoniyatlar ochib berish maqsadida prezidentimiz tomonidan qonunlari va farmonlari ishlab chiqilmoqda. Xususan O'zbekiston Respublikasining 2019-yil 2-sentabrda qabul qilingan - **Xotin-qizlarni tazyiq va zo'ravonlikdan himoya qilish to'g'risidagi**-O'RQ-561-son va xuddi shunday 2019-yil 2-sentabrda -**Xotin qizlar va erkakalar teng huquq va imkoniyatlar kafolatlari to'g'risida**-gi O'RQ 562-son hamda 2030-yilgacha bo'lgan davrda barqaror rivojlanish sohasidagi maqsad vazifalar turli xildagi tazyiqlarga -jinsiy, ijtimoiy, ma'naviy, ruhiy- uchrashini oldini olish va kamaytirish maqsadida gender madaniyati kuchaytirildi. **Gender tengligi** va jinsiy tenglikdir ya'ni yanayam aniqroq qilib aytadigan bo'lsak erkaklar va ayollar o'rtasidagi o'zaro tenglikdir. Bu oilada va jamiyatda erkaklar va ayollar o'rtasida teng huquqlilik tushunchasi bo'lib, bunga ko'ra erkak va ayollar har qanday huquqiy munosabatlarda o'zaro teng huquqga ega ekanligini ko'rsatadi. **Jins** (inglizcha: *gender*, lotincha: *genus* "mehribon") — erkaklik va ayollik bilan bog'liq xususiyatlar hisoblanadi. Gender so'zining ma'nosi ingliz tilidan tarjima qilganda -**jins**- degan ma'noni bildiradi. Amerikalik seksilog olim Jon Money 1955-yilda **transseksual va intekst** odamlarni o'rganishga bag'ishlab yozgan asarlarida ilk marotaba ushbu iborani biologik va ijtimoiy ro'lni bir biridan farqlash uchun ushbu termindan foydalangan. Shunday qilib Jon Money jins va gender tushunchalarini bir biridan ajratish uchun foydalangan. Biroq bugungi kunga kelib Gender tushunchasi yanada kengayib Jins va Gender tushunchasi bir birini o'rnida sinonim sifatida ishlatilib kelmoqda. Hozirgi kunda gender madaniyati yoki jinslararo farqlar turlicha ta'riflanadi. Masalan ba'zi mabalarda jinslarning farqlari deb ta'riflanadi, ba'zilarida esa biologik hamda ijtimoiy ro'llarni ajratuvchi

soʻz sifatida qoʻllaniladi deb taʼriflanadi. Gender bu- ayollar erkaklarning har bir soxada siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy, maʼnaviy, madaniy va shu kabi turli sohalaridagi tafovutlar hisoblanadi. Bu nima degani - yaʼni har bir sohada erkak hamda ayollarning oʻrni, roʻli hamda ahamiyati haqidagi tushuncha hisoblanadi.

Gender yondashuv-bu gender tengsizlikni mavjudligini hamda ularning sabablari va oqibatlarini tushunish hamda ularning yechimini taminlash toʻgʻrisidagi yondashuv. Gender yondoshuv erkak va ayollar oʻrtasidagi gender munosabatlardagi oʻzgarish boʻlib, erkak va ayollar uchun foydali taʼsir koʻrsatadigan vakolat va majburiyatlarni yanada keng taqsimlashga yordam berai deb taʼkidlaydi F. Bayjanov oʻzining “Markaziy Osiyoda jamiat gender va oila” nomli maqolasida. Bugungi jadal hayot faoliyatimizda gender tenglik nima uchun kerak? Nima sababdan soʻngi yillarda gender tushunchasini yanada kengroq tushunishga harakat qilmoqdamiz? Sababi jamiatda gender tenglikni taminlashga qaratilgan sifatli taʼlim va oʻqituvchilarni tayyorlashda hamda oʻquv dasturlari, oʻquv adabiyotlari, taʼlim jarayonida talaba va pedagog hodimlar yaʼni oʻquvchilar oʻrtasidagi munosabatlarda gender tengsizlik jarayoniga taʼsir qilish va ularni oʻzgartirishga qaratilgan jarayon hisoblanadi. Bugungi kun hayot tarzimizdagi gender tenglikni taʼminlash, jamiatdagi ayollarni oʻrnini yanada kuchaytirish yoki ayollar va erkaklarni turli kasblardagi tenglashtirish, hattoki siyosiy jarayonlarda ham ayollarni oʻrnini yanada oshirishga kata eʼtibor qaratilmoqda. Bizga maʼlumi bundan bir necha yillar oldin ayollardan hokimlar, deputatlar, vazirlar chiqmas edi. Sababi oʻrtadagi tafovut uning ayol kishi ekanligiga borib taqalardi. Yigirmanchi va yangi asr boshlari tajribasi shuni koʻrsatdiki, insonning erkin individualligini rivojlantirishga qaratilgan, tegishli maʼnaviy madaniyatni rivojlantirishni taqozo etuvchi omillarning birinchi oʻringa chiqishi muhim. Ushbu yoʻnalishda, birinchi tarixda boʻlgani kabi, ijtimoiy-madaniy xususiyatga ega boʻlgan gender munosabatlari hal qiluvchi rol oʻynashi mumkin va ularning rivojlanishi bir vaqtning oʻzida bir-birini toʻldiradigan ayollik va erkaklikning maʼnaviy mazmunini boyitish orqali sodir boʻladi. , va qaytarmang, rivojlanmang va qaytarmang. Mualliflar oʻzlarining empirik tadqiqotlariga asoslanib, agar gender munosabatlari shaxsning erkin individualligini rivojlantirishga qaratilgan ijtimoiy ahamiyatga ega va maʼnaviy rivojlanayotgan tafovutlar boʻlib qolsa, unda inson fazilatlarini shaklda ifodalangan madaniyatning tegishli shakllari paydo boʻlishiga ishonitirishga harakat qiladilar. erkaklik va ayollik yoʻqoladi va ular bilan birga inson tabiatini shakllantiradigan butun madaniy zanjir paydo boʻladi. Maʼlumki, gender tengsizligi sogʻliqni saqlash, iqtisodiyot, taʼlim, siyosat va ayollarga nisbatan zoʻravonlikka taʼsir qiladi. Shu sababli, jinslar oʻrtasidagi tenglikni taʼminlash orqali gender tengsizligini bartaraf etish juda muhimdir. Ushbu tadqiqot universitet talabalarining gender tengsizligi haqidagi tasavvurlarini baholashga qaratilgan.

Kesma tadqiqotga 360 nafar talaba jalb etildi. Tadqiqot ma'lumotlarini to'plash uchun ijtimoiy-demografik xususiyatlarni va "Gender tengligi shkalasi" ni aniqlaydigan savollardan iborat shaxsiy ma'lumotlar shakli ishlatilgan. Ma'lumotlarni baholash uchun statistik tahlil paketi dasturidan foydalanildi. Ma'lumotlarning egri chiziqlari, kurtozis, shapiro Vilks va gistogramma qiymatlari o'rganildi va ular normal taqsimotga mos kelmagani uchun parametrik bo'lmagan testlar qo'llanildi (Mann-Uitni U va Kruskal Uollis). $P < 0,05$ qiymati muhim deb hisoblandi. Universitet talabalari gender tengligi nuqtai nazaridan o'rtacha tenglik nuqtai nazariga ega edilar. Qiz talabalar erkaklarga qaraganda ko'proq teng huquqli, erkak talabalar esa gender rollariga nisbatan an'anaviy nuqtai nazarga ega ekanligi aniqlandi. Universitet ta'lim dasturlariga gender kurslarini kiritish, barcha ta'lim dasturlarida erkaklar ishtirokini oshirish va bu holatga ta'sir etuvchi sosyodemografik xususiyatlarni o'rganuvchi keng qamrovli tadqiqotlar o'tkazish tavsiya etiladi. Gender tengligi so'nggi bir necha yil va o'n yilliklar davomida uzoq yo'lni bosib o'tdi. Yuqori darajadagi ta'lim olish imkoniyatiga ega bo'lgan ayollar soni ko'paydi, rahbarlik lavozimlarini egallagan ayollar ko'paydi va ayollar huquqlari sezilarli darajada oshdi. Ammo hali ko'p ish qilish kerak, chunki ayollar zo'ravonlik va kamsitishlarga duch kelishda davom etmoqda. O'rtacha, ayollar erkaklarnikiga qaraganda kamroq maosh oladi va ta'lim olish imkoniyatiga ega. Shu nuqtai nazardan, oliy ta'lim muassasalari o'zgarishlarning muhim agentiga aylanishi mumkin. Ular o'zlarining talaba qizlari ariza, qabul va akademik ko'rsatkichlar bo'yicha teng imkoniyatga ega bo'lishini ta'minlashlari mumkin. Ular gender va gender tengligi va teng vakillikni targ'ib qiluvchi o'quv dasturlarini o'rgatishlari mumkin. O'z tadqiqotlari orqali ular ayollar qanday kamsitilgani kabi tengsizliklarni aniqlashlari va ma'lumotlar to'plamlari ayollar nuqtai nazarini o'z ichiga olishiga ishonch hosil qilishlari mumkin. Bundan tashqari, universitetlar va kollejlarda ayollarni qo'llab-quvvatlashga qaratilgan targ'ibot loyihalarida ishtirok etish orqali butun jamiyatdagi gender tengsizligini bartaraf etishga yordam berishi mumkin. Oliy o'quv yurtlari ko'p jihatdan gender tengligi yo'lida ijobiy kuchga aylandi. Biroq, o'zlarining muhim ta'sir doirasi va ta'siri tufayli, bu institutlar o'z kampuslaridan tashqari va o'z jamoalarida gender tengligini targ'ib qilishda ancha kengroq rol o'ynaydi. Ko'rinib turibdiki, oliy o'quv yurtlari o'z devorlaridan tashqarida ko'p narsa qilmaydi. Doktor Rao uchun "[universitetlar] o'z dasturlarini tugatgan qizlar bilan nima sodir bo'lishini yo'qotayotgani" ayon bo'ldi. Albatta, bitiruvchilar bor, lekin ularning martaba rivojlanishi nuqtai nazaridan ular ishlashda davom etadilarmi yoki to'xtab qolishadimi? Doktor Raoning so'zlariga ko'ra, bunday savollarga javob topish uchun etarli ma'lumotlar yoki resurslarga ega bo'lish kerak. Shu munosabat bilan, "Gender tengligi: Global universitetlar qanday ishlaydi" hisobotida "universitetlar ularning natijalari va muvaffaqiyat darajasini kuzatishdan

ko'ra, ayollarning oliy ta'lim olish imkoniyatini baholashga ko'proq e'tibor qaratishadi", deyiladi. Bundan tashqari, siyosiy partiyalar tomonidan Oliy Majlis Qonunchilik palatasi va xalq deputatlari mahalliy Kengashlari deputatligiga nomzodlar qo'rsatishda xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar ta'minlanishi nazarda tutildi. Zero, Saylov kodeksining 70 va 91-moddalariga muvofiq ayollarning soni siyosiy partiyadan ko'rsatilgan deputatlikka nomzodlar umumiy sonining kamida o'ttiz foizini tashkil etishi kerakligi belgilangan. Ushbu norma xotin-qizlar va erkaklarga teng huquq va imkoniyatlar kafolatlarini ta'minlashning asosiy printsiplariga to'liq mos keladi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 29 январ 2022 йилдаги “2022–2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараqqиёт стратегияси тўg‘рисида”ги ПФ-60-сонли Фармони.
2. N.Egamberdiyeva. O`qituvchilarni tayyorlashda gender yondoshuv masalalari. O`quv qo`llanma. Toshkent 2018 y
3. Babayeva Z., Usmanova Z. Gender tadqiqoti asoslari kursi xrisomatiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2003. – B.34